

Cultural Drivers of Mosques in Social Harms Management

Reza Abravesh¹

Received: 25/12/2020

Accepted: 01/06/2021

Abstract

The mosque has a valuable place in Islamic culture and plays an important role in social systems. The mosque, as an influential institution in the social arena, has many important elements and factors that can manage social harms. These important elements are called cultural drivers. A proper understanding of the cultural drivers makes social policymakers take advantage of the mosque's cultural potential to manage social harms. This paper aims to identify and analyze the cultural drivers of mosques and determine the relationships between them to manage social harms. The main question is: What are the cultural drivers of mosques in the management of social harms and what is the relationship between these cultural drivers? To solve the research problem, the researcher used the qualitative content analysis method to find the cultural drivers and then analyzed the relationships between each of the identified cultural drivers using the interpretive structural method. The identified cultural drivers are development and expansion of jihadi groups, promotion of religious values in neighborhoods, development of social vitality, development and expansion of recreational sports activities, central role of mosque in neighborhoods, utilization of peripheral capacities, and the high social status of mosques among the people. These cultural drivers were structured in six levels.

Keywords

Mosques, key factors, cultural drivers, social policymaking, social harms.

---

1. Assistant Professor of Cultural Management, University of Islamic Sciences, Qom, Iran.
Abravesh@maaref.ac.ir

---

* Abravesh, R. (1400 AP). Key Cultural Factors of Mosques in Social Harm Management. *Journal of Islam and Social Studies*, 8(32), pp. 56-87. DOI: 10.22081/jiss.2021.59718.1738

پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی

رضا ابروش^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۳/۱۱

چکیده

مسجد در فرهنگ اسلامی جایگاه ارزشمند و نقش مهمی در نظام‌های اجتماعی دارد. مسجد به‌عنوان نهاد تأثیرگذار در عرصه‌های اجتماعی، دارای عناصر و عوامل متعددی و مهمی است که می‌تواند آسیب‌های اجتماعی را مدیریت کند. به این عوامل مهم، پیشران گفته می‌شود. درک صحیح پیشران‌ها سبب می‌شود سیاست‌گذاران اجتماعی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی، از ظرفیت‌های فرهنگی مسجد بهره‌جویند. هدف این مقاله، شناسائی و تحلیل پیشران‌های فرهنگی مساجد و تعیین روابط میان آنها برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی است. پرسش اصلی عبارت است از: پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی چیست و چه رابطه‌ای بین پیشران‌های مذکور برقرار است؟ پژوهشگر برای حل مسئله پژوهش، از روش تحلیل محتوای کیفی برای یافتن پیشران‌ها بهره‌جست و سپس با استفاده از روش ساختاری تفسیری، روابط بین هر یک از پیشران‌های شناسائی شده را مورد تحلیل قرار داد. پیشران‌های شناسائی شده عبارتند از: «توسعه و گسترش گروه‌های جهادی»، «ترویج ارزش‌های دینی در محله‌ها»، «توسعه نشاط اجتماعی»، «توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی ورزشی»، «نقش محوری مسجد در محلات»، «به‌کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی» و «منزلت اجتماعی بالای مساجد در بین مردم». پیشران‌های مذکور در شش سطح ساختاربندی شدند.

کلیدواژه‌ها

مسجد، پیشران، پیشران‌های فرهنگی، سیاست‌گذاری اجتماعی، آسیب‌های اجتماعی.

۱. Abravesh@maaref.ac.ir

۱. استادیار مدیریت فرهنگی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

* ابروش، رضا. (۱۴۰۰). پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی. فصلنامه علمی - پژوهشی

DOI: 10.22081/jiss.2021.59718.1738

اسلام و مطالعات اجتماعی، ۸(۳۲)، صص ۵۶-۸۷.

مقدمه

مساجد همواره یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های مردمی و نهادهای دینی در جوامع محسوب می‌شوند. مساجد به دلیل ارتباطات تنگاتنگی که با اقشار مختلف مردم برقرار می‌نمایند، حضوری فعال و اثربخش در مسائل و مشکلات مردم در مناطق مختلف و محلات دارند. مساجد دارای کارکردهای متعددی در حوزه امور اجتماعی هستند که در برخی از برهه‌های زمانی برخی از کارکردهای آن بر سایر کارکردها غلبه یافته است. اما آنچه در این بین حائز اهمیت است، این است که از دیرباز تاکنون مساجد با مسائل اجتماعی مردم عجین بوده و هستند. عجین شدن مساجد با مسائل و چالش‌های اجتماعی مردم باعث شده تا بسیاری از نهادها و سازمان‌های مرتبط، به منظور پیشبرد اهداف اجتماعی، در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، بر فعالیت و اقدامات مساجد تمرکز یافته و از طریق مساجد، سیاست‌ها و برنامه‌های اجتماعی خود را اجرا و دنبال نمایند. در این میان، نقش مساجد در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی بسیار پُررنگ است. مساجد، به‌عنوان یک مرکز و نهاد اجتماعی که ریشه در بافتارهای فرهنگی جوامع دارند، از ظرفیت بسیار بالایی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی برخوردار هستند. براساس مطالعات انجام شده ظرفیت‌های فرهنگی، نقش و کارکرد مهمی در مدیریت و کنترل آسیب‌های اجتماعی دارند؛ به طوری که میزان تأثیرگذاری آنها به مراتب بیشتر از، سایر اقدامات می‌باشد. این موضوع باعث شده تا توجه نهادها و مراکز متولی آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه سیاست‌گذاران اجتماعی، به نقش مساجد در مدیریت و کنترل آسیب‌های اجتماعی معطوف گردد و درصدد بهره‌مندی از ظرفیت غنی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی شوند. به همین منظور مساجد برای حضوری کارآمد و اثربخش در مدیریت آسیب‌های اجتماعی می‌توانند با بهره‌گیری از پیشران‌های فرهنگی مدیریت آسیب‌های اجتماعی، نقش مؤثری در کنترل آسیب‌های اجتماعی و مدیریت آن ایفا نمایند. شناسایی و تحلیل پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی هدف این پژوهش می‌باشد. مراکز متولی سیاست‌گذاری اجتماعی، با درک اهمیت و موضوع پیشران‌های فرهنگی مساجد در

مدیریت آسیب‌های اجتماعی، زمینه مداخله و به‌کارگیری مساجد در این حوزه را تسهیل و آماده نموده و از این طریق، می‌توان از ظرفیت مساجد برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی بهره جست. سئوالی که در این پژوهش مطرح می‌شود این است که پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی چیست و چه رابطه‌ای بین پیشران‌های مذکور برقرار است؟ با بررسی‌های انجام‌شده در پایگاه‌هایی که نشریات و مقالات را نمایه می‌سازند، مقاله‌ای با عنوان: «نقش آموزش و پرورش در کنترل آسیب‌های اجتماعی» (اکبرنژاد و میرزائی، ۱۳۹۶)، در نشریه مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی انتشار یافته که نقش تربیتی مراکز آموزشی و بالابردن سطح دانش و آگاهی‌ها در برابر رفتارهای پرخطر و ناسالم اجتماعی را مهم‌ترین عامل برای کنترل آسیب‌های اجتماعی برمی‌شمارد. در پژوهش دیگری با عنوان: «ایجاد پایگاه خدمات اجتماعی راهی برای کنترل آسیب‌های اجتماعی» (موسوی چلک و رحیمی، ۱۳۸۷) در نشریه برنامه منتشر شد، به نقش گروه‌های غیررسمی (NGO)، فرهنگ‌سراها، مدرسه، مسجد و سایر نهادهای فعال در عرصه‌های اجتماعی و همچنین افراد معتمد و مؤثر به‌عنوان تسهیل‌گر در کنترل آسیب‌های اجتماعی می‌پردازد. درنهایت، با بررسی‌های انجام‌شده، پژوهشی که به‌طور خاص به موضوع پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی پرداخته باشد، مشاهده نشد. به همین دلیل، انجام چنین پژوهشی برای استفاده حداکثری از ظرفیت مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی ضروری می‌نماید و می‌تواند راهگشا و مبنای سیاست‌گذاری‌های مراکز ذی‌ربط در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی در حوزه آسیب‌های اجتماعی باشد.

۱. ادبیات نظری پژوهش

۱-۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱-۱. پیشران فرهنگی

پیشران‌ها، عناصری هستند که باعث حرکت و تغییر در طرح اصلی سناریوها شده و سرانجام آن را مشخص می‌کنند (شوارتز، ۱۳۹۰، ص ۱۰۵) در واقع، هر موضوعی در

آینده‌پژوهی توسط یک‌سری عوامل کلیدی به جلو رانده می‌شوند (شوارتز، ۱۳۹۰، ص ۱۰۴). به این عوامل کلیدی که تأثیر چشم‌گیری در آینده‌پژوهی و تحقق آینده دارند، پیشران^۱ گویند. در این پژوهش، منظور از پیشران فرهنگی، آن دسته از عوامل و نیروهای عمده‌ی تشکیل‌دهنده‌ی یک موضوع هستند که ریشه در بافتارهای فرهنگی جوامع دارند و بخش زیادی از آینده را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

۱-۲. آسیب‌های اجتماعی

آسیب، حالتی در حیات یک پدیده است که روند عادی یا سالم آن را دچار بیماری نماید (ساروخانی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۱۱۴). آسیب‌های اجتماعی به آن دسته از جریان‌های ساخته‌شده اجتماعی تلقی می‌شوند که ساختارها و فرایندهای موجود در جامعه را مختل و تضعیف می‌کنند (Lasslett, 2010, p. 2). بر این اساس آسیب‌های اجتماعی، بیانگر شیوع یک بیماری و اختلال در گروه‌های مختلف اجتماعی، سازمان‌ها، روابط اجتماعی و ارکان مختلف اجتماع محسوب می‌شود که سلامت جامعه را مورد تهدید قرار می‌دهند.

۱-۲. مدیریت آسیب‌های اجتماعی

برخی از پژوهشگران این عرصه، آسیب‌های اجتماعی را معلول انقلاب صنعتی می‌دانند و معتقدند؛ در اکثر جوامع، آسیب‌های اجتماعی وجود دارند و تأثیرات خود را می‌گذارند، اما آنچه جوامع مختلف را در این مورد از هم متفاوت می‌سازد، نوع نگرش این جوامع به علل به‌وجودآورنده آسیب‌ها و راه‌کارهای اصلاح و بهبود آن است.

جوامع مختلف در مدیریت و اصلاح آسیب‌های اجتماعی، سازوکارهای خاص خود را دارند. در این میان، به‌منظور مدیریت و برخورد با آسیب‌های اجتماعی، باید از تقلید کورکورانه از سایر جوامع و نظام‌های بیگانه اجتناب ورزید؛ زیرا آسیب‌های اجتماعی،

1. Propellant

ارتباط تنگاتنگی با سنت‌ها و نظام فرهنگی و ارزشی هر جامعه دارند؛ به همین دلیل، برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی، باید با تکیه بر الگوهای داخلی و استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی موجود، آسیب‌های اجتماعی را مدیریت نمود.

آنچه در مورد آسیب‌های اجتماعی قابل توجه است، ارتباط آنها با وضعیت سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ارزشی حاکم بر جامعه است (موسوی چلک و دیگران، ۱۳۹۷، ص ۹۹).

بنابراین، نظام‌های حاکمیتی و قانون‌گذار، اهتمام جدی به این موضوع و مسئله دارند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۸/۱۲/۸). این باعث می‌شود تا نهادها و مراکز ذی‌ربط برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی، از تمام ظرفیت‌های موجود بهره‌گیرند.

براساس مطالعات انجام‌شده، یکی از راهبردهای مدیریت آسیب‌های اجتماعی، استفاده از ظرفیت سازمان‌ها و تشکل‌های غیردولتی است. این مراکز که در بین مردم حضور چشمگیر دارند، نقش مهمی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی ایفا می‌نمایند. مساجد، به‌عنوان نمونه بارز مراکز غیردولتی و ارزشی که در جامعه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند، نقش مهمی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی می‌توانند بر عهده گیرند (عامری، ۱۳۹۷/۲/۳).

۳-۱. نقش پیشران‌های فرهنگی در آسیب‌های اجتماعی

فرهنگ، یک بُعد مهم جامعه‌ی انسانی و به‌قولی؛ وجه تمایز انسان از حیوان است. فرهنگ، در جامعه اثری به‌مراتب بیشتر از سایر نهادهای اجتماعی خواهد داشت. در واقع، هیچ نهاد اجتماعی را نمی‌توان یافت که خارج از فرهنگ جامعه باشد (روح‌الامینی، ۱۳۷۲، ص ۴۲). فرهنگ، تأمین‌کننده اصلی پتانسیل حرکت جامعه است (نادری و ابروش، ۱۳۹۲، ص ۱۰۵)؛ از این‌رو فرهنگ به‌عنوان یک عامل تأثیرگذار بر آسیب‌های اجتماعی محسوب می‌شود. فرهنگ از طریق هنجارها، ارزش‌ها، آرمان‌ها و ایدئولوژی‌هایی که به کنشگران اجتماعی پیشنهاد یا تحمیل می‌کند، برایشان انگیزه و آمادگی ذهنی جهت کنش را فراهم می‌سازد (روشه ۱۳۷۶، ص ۶۶). هدایت و کنترل کنش‌های انسانی از طریق فرهنگ، به میزان قابل توجهی، آسیب‌های اجتماعی را مدیریت و کنترل می‌نماید. در این میان،

پیشران‌های فرهنگی به‌عنوان عوامل کلیدی و تأثیرگذار بر مدیریت آسیب‌های اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. امروزه سیاست‌گذاری‌های اجتماعی به‌منظور مدیریت و کنترل آسیب‌های اجتماعی توجه زیادی به پیشران‌های فرهنگی دارند.

۴-۱. سیاست‌گذاری اجتماعی و کارکردهای اجتماعی مساجد

سیاست‌گذاری اجتماعی به‌دنبال این است که چگونه می‌توان یک زندگی خوب و دارای سلامت حداکثری برای مردم مهیا نمود (دین، ۱۳۸۸، صص ۲۵-۲۶). لازمه ایجاد چنین زندگی مطلوب و سرشار از سلامت، مدیریت آسیب‌های اجتماعی جامعه است. بر این اساس، سیاست‌گذاران اجتماعی و بالتبع سیاست‌گذاری اجتماعی برای یافتن بهترین راه، سراغ هر فضائی که نیاز باشد، می‌روند (دین، ۱۳۸۸، ص ۱۵). در این میان، یکی از مهم‌ترین فضاهاى موجود در جوامع برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی، مساجد هستند. مسجد در فرهنگ اسلامی، دارای نقش اجتماعی بسیار بالائی است. مسجد، بخشی از وظایف مربوط به نهادها و سازمان‌های مرتبط با حوزه سیاست اجتماعی و کنترل آسیب‌های اجتماعی را برعهده گرفته است. براساس مطالعات انجام‌شده، مسجد در طول تاریخ به‌عنوان محلی برای رفع نیازهای و مشکلات مردم مورد توجه بوده است (سعیدی رضوانی، ۱۳۶۸، ص ۴۲). به همین دلیل، مراکز سیاست‌گذار در عرصه‌های اجتماعی، اهتمام جدی برای بهره‌مندی از ظرفیت‌های فرهنگی مساجد به‌منظور مدیریت آسیب‌های اجتماعی دارند. در واقع می‌توان گفت؛ مساجد به‌عنوان یک تشکل و نهاد غیردولتی، از ظرفیت‌های فرهنگی تأثیرگذاری برخوردارند. وجود چنین ظرفیت‌هایی در مساجد، موجب شده تا سیاست‌گذاران اجتماعی، این ظرفیت‌ها را به‌عنوان پیشران‌های فرهنگی برای مدیریت و کنترل آسیب‌های اجتماعی مورد توجه قرار دهند. از این‌رو، این فرضیه مطرح می‌شود که مساجد دارای نقش‌های کلیدی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی هستند که به آنها پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی اطلاق می‌شود. فرضیه دیگری که در این پژوهش قابل طرح و بررسی است، وجود نوعی رابطه بین پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی است.

۲. روش پژوهش

مدل‌سازی تفسیری - ساختاری (ISM)^۱ که توسط وارفیلد^۲ مطرح شد یک روش برای ایجاد و فهم روابط میان عناصر یک سیستم پیچیده است؛ به عبارت دیگر، مدل‌سازی تفسیری - ساختاری، یک فرآیند یادگیری متعامل است که در آن مجموعه‌ای از عناصر مختلف و مرتبط با همدیگر در یک مدل یکپارچه جامع ساختار بندی می‌شوند. این روش کمک زیادی به برقراری نظم در روابط پیچیده میان عناصر یک سیستم می‌نماید؛ همچنین در تشخیص روابط درونی متغیرها نیز کمک می‌کند و یک تکنیک مناسب برای تجزیه و تحلیل تأثیر یک متغیر بر متغیرهای دیگر محسوب می‌شود (آذر و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۷).

این روش مبتنی بر روش‌های تفسیری است؛ زیرا مبتنی بر قضاوت گروهی از خبرگان است و از این جهت، یک روش ساختاری است؛ به دلیل اینکه اساس روابط در آن، مبتنی بر یک ساختار سرتاسری است که از مجموعه‌ی پیچیده‌ای از متغیرها استخراج شده است (فیروزجانیان و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۳۸). برای اجرای روش ISM و به دست آوردن روابط درونی و اولویت‌های عناصر در یک سیستم باید مراحل ذیل انجام شود: (لطیفیان، ۱۳۹۲، ص ۲۰۱).

۱-۲. تعیین پیشران‌های فرهنگی مساجد

در این مرحله با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، پیشران‌های فرهنگی مساجد ایجاد شدند. تحلیل محتوای کیفی ریشه در پژوهش‌های اجتماعی دارد. در تحلیل محتوای کیفی می‌توان از انواع دست‌نوشته‌های مصاحبه‌ها، گفتمان‌ها و مستندات دیگر استفاده نمود (خنیفر، ۱۳۹۶، ص ۸۰). تحلیل محتوای کیفی که در این پژوهش به کار رفته است، با استفاده از نظریه‌ها و رویه‌های موجود، دانش متخصصان و تحقیقات پیشین،

1. Interpretive Structural Modeling

2. Warfield

آغاز می‌شود. سپس مفهوم‌ها بر اساس اطلاعات موجود، تدوین می‌شوند. در این پژوهش نیز با بررسی مصاحبه‌ها و مطالعات انجام‌ده پیرامون موضوع، یک‌سری مفاهیم به‌دست آمده که در قالب پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی طبقه‌بندی شدند. نگاره شماره ۱ پیشران‌های به‌دست آمده از تحلیل محتوای کیفی را نشان می‌دهد.

نگاره شماره ۱: تدوین پیشران‌ها از تحلیل محتوای کیفی

پیشران‌ها	مفاهیم
۱. توسعه و گسترش گروه‌های جهادی	استفاده از ظرفیت جوانان، کانون‌ها و بسیج
	مسجد، مرکز حضور اجتماعات مردمی است
	نهادهای دولتی و رسمی انگیزه‌های لازم را برای این کار ندارند
	مسجد، محلی برای تربیت نیروهای کارآمد
۲. ترویج ارزش‌های دینی در محله‌ها	محور فعالیت‌های دینی و فرهنگی در جامعه اسلامی باشد
	تبلیغ تعالیم اسلامی، عمدتاً در مسجد است
۳. توسعه نشاط اجتماعی	مسجد، قطب ارزشی جوامع اسلامی است
	با ایجاد نشاط، می‌توان معضلات اجتماعی را مدیریت کرد.
۴. توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی ورزشی	اهتمام ویژه مساجد به مقوله نشاط و شادابی اجتماعی
	باید برای انواع نیازها، انواع پاسخ‌ها را در مسجد عرضه کنیم
۵. نقش محوری مسجد در محلات	فعالیت‌های ورزشی؛ مثل احداث مجموعه ورزشی
	مساجد در دسترس‌ترین مراکز و نهادهای اجتماعی هستند
	نقش مساجد در کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی بی‌بدیل است
	خدمت‌گزاری به عموم مردم و کمک به رفع مشکلات آنها

پیشران‌ها	مفاهیم
۶. به کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی	مساجد باید استفاده چندمنظوره داشته باشند
	مساجد، بستر حضور نهادهای مختلف فرهنگی در محلات هستند
	معتقدم مشکلات اجتماعی را نهادهای مردمی بهتر می‌توانند رفع و رجوع کنند
	می‌تواند با تعامل و همکاری با سایر نهادها و سازمان‌ها، بخشی از مشکلات و معضلات جامعه را حل کند.
۷. منزلت اجتماعی بالای مساجد در بین مردم	مسجد مهم‌ترین پایگاه مذهبی و اجتماعی و فرهنگی جامعه اسلامی است
	مساجد در بین مردم دارای ارج و قرب خاصی هستند

پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی که از فرایند تحلیل محتوای کیفی ایجاد شدند در نگاره ۲ نشان داده می‌شوند:

نگاره شماره ۲: پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی

توسعه و گسترش گروه‌های جهادی
ترویج ارزش‌های دینی در محله‌ها
توسعه نشاط اجتماعی
توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی ورزشی
نقشی محوری مسجد در محلات
به کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی
منزلت اجتماعی بالای مساجد در بین مردم

۲-۲. به دست آوردن ماتریس خودتعاملی پیشران‌های فرهنگی مساجد

این ماتریس، یک ماتریس به ابعاد پیشران‌ها است که در سطر و ستون اول آن، پیشران‌ها به ترتیب ذکر می‌شود. پیشران‌های به دست آمده، به منظور ایجاد ماتریس خودتعاملی در قالب پرسش‌نامه‌ای برای تعدادی از خبرگان ارسال شد. برای تعیین نوع رابطه‌ها از نمادهای (V,A,X,O) استفاده می‌شود.

اگر عامل سطر، منجر به رسیدن به عامل ستون شود و یا در این راه زمینه‌ساز باشد، از نماد V استفاده می‌نماییم، ولی اگر عامل ستون، منجر به رسیدن به عامل سطر شود و یا در این راه زمینه‌ساز باشد، از نماد A استفاده می‌نماییم. اگر رابطه دو طرفه باشد و هر دو در رسیدن به همدیگر، کمک کار باشند، از نماد X استفاده می‌نماییم. در نهایت هم، اگر دو عامل مورد مقایسه هیچ ارتباطی با هم نداشته باشند، از نماد O استفاده می‌نماییم.

منزلت اجتماعی مساجد	بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی	نقش محوری مسجد	فعالیت‌های تفریحی ورزشی	توسعه نشاط اجتماعی	ترویج ارزش‌های دینی	توسعه گروه‌های جهادی	سطر (i)/ستون (j)
V	V	X	O	V	V	۱	توسعه گروه‌های جهادی
X	V	A	O	V	۱	A	ترویج ارزش‌های دینی
A	A	X	A	۱	A	A	توسعه نشاط اجتماعی
A	A	A	۱	V	O	O	فعالیت‌های تفریحی ورزشی
A	V	۱	V	X	V	X	نقش محوری مسجد

1. Structural Self-Interaction Matrix (SSIM)

منزلت اجتماعی مساجد	بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی	نقش محوری مسجد	فعالیت‌های تفریحی ورزشی	توسعه نشاط اجتماعی	ترویج ارزش‌های دینی	توسعه گروه‌های جهادی	سطر (i)/ستون (j)
A	۱	A	V	V	A	A	بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی
۱	V	V	V	V	X	X	منزلت اجتماعی مساجد

۲-۳. به‌دست آوردن ماتریس دستیابی پیشران‌های فرهنگی مساجد^۱

سپس با تبدیل نمادهای روابط ماتریس خودتعاملی، به اعداد صفر و یک بر حسب قواعد زیر می‌توان ماتریس دستیابی را ایجاد نمود. این قواعد بدین صورت می‌باشند (Faisal et al, 2006, p. 550):

۱. اگر خانه (i, j) در ماتریس SSIM نماد V گرفته است، خانه مربوط در ماتریس دستیابی، عدد ۱ می‌گیرد و خانه قرینه آن؛ یعنی خانه (j, i) عدد صفر می‌گیرد.
۲. اگر خانه (i, j) در ماتریس SSIM نماد A گرفته است، خانه مربوطه در ماتریس دستیابی، عدد صفر می‌گیرد و خانه قرینه آن یعنی خانه (j, i) عدد ۱ می‌گیرد.
۳. اگر خانه (i, j) در ماتریس SSIM نماد X گرفته است، خانه مربوطه در ماتریس دستیابی، عدد ۱ می‌گیرد و خانه قرینه آن یعنی خانه (j, i) هم عدد ۱ می‌گیرد.
۴. اگر خانه (i, j) در ماتریس SSIM نماد O گرفته است، خانه مربوطه در ماتریس دستیابی، عدد صفر می‌گیرد و خانه قرینه آن؛ یعنی خانه (j, i) هم عدد صفر می‌گیرد.

در این مرحله، پژوهشگر، اطلاعات درج‌شده در فرم‌های جمع‌آوری‌شده را که با علامت‌های: (V, A, X, O) تکمیل شده بود، به ۰ و ۱ تبدیل نموده و آنها را برای انجام

1. Reachability Matrix

محاسبات کمی در نرم افزار Excel وارد نمود. به این صورت که برای هر یک از خبرگان، یک فایل ایجاد نمود و علامت‌ها را براساس ۰ و ۱ در داخل ماتریس ثبت نمود. منطق روش ساختاری - تفسیری مبتنی بر قاعده «مد» می‌باشد؛ از این رو، مبنای محاسبه در پرسش‌نامه‌ها بیشترین فراوانی خواهد بود. پژوهشگر پس از اینکه بیشترین فراوانی را از فرم‌های خبرگان توسط نرم‌افزار جمع‌بندی نمود، ماتریس دستیابی پژوهش را می‌تواند تهیه نماید. در واقع، ماتریس دستیابی، مبنای محاسبات بعدی برای تعیین روابط بین پیشران‌ها و تعیین سطح آنها خواهد بود.

۲-۴. ماتریس نهائی دستیابی خبرگان

منزلت اجتماعی مساجد	بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی	نقش محوری مسجد	فعالیت‌های تفریحی ورزشی	توسعه نشا‌ط اجتماعی	ترویج ارزش‌های دینی	توسعه گروه‌های جهادی	سطر (i) / ستون (j)
۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	توسعه گروه‌های جهادی
۱	۱	۰	۰	۱	۱	۰	ترویج ارزش‌های دینی
۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	توسعه نشا‌ط اجتماعی
۰	۰	۰	۱	۱	۰	۰	فعالیت‌های تفریحی ورزشی
۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	نقش محوری مسجد
۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	منزلت اجتماعی مساجد

۲-۵. تعیین روابط و سطح‌بندی پیشران‌های فرهنگی مساجد

برای تعیین سطح و اولویت پیشران‌ها باید با استفاده از ماتریس دستیابی، مجموعه دستیابی^۱ یا خروجی و مجموعه پیش‌نیاز^۲ یا ورودی برای هر پیشران تعیین شود. مجموعه دستیابی هر پیشران؛ شامل پیشران‌هایی است که از طریق این پیشران می‌توان به آنها رسید و مجموعه پیش‌نیاز؛ شامل پیشران‌هایی است که از طریق آن‌ها می‌توان به این پیشران رسید (وارفیلد، ۱۹۷۴م، ص ۴۱۰). بنابراین، برای سطح‌بندی پیشران‌ها و کشف روابط بین آنها از ماتریس دستیابی استفاده می‌شود. پس از تعیین مجموعه دستیابی و پیش‌نیاز برای هر پیشران، عناصر مشترک موجود در مجموعه دستیابی و پیش‌نیاز برای هر یک از پیشران‌ها شناسایی می‌شوند و در نگاره ۳ درج می‌شود:

نگاره شماره ۳: تعیین روابط و سطح‌بندی پیشران‌های فرهنگی مساجد

پیشران‌ها	مجموعه دستیابی	مجموعه پیش‌نیاز	عناصر مشترک	سطح
۱	۱، ۲، ۳، ۵، ۶، ۷	۱، ۵، ۷	۱، ۵، ۷	۵
۲	۲، ۳، ۶، ۷	۱، ۲، ۵، ۷	۲، ۷	۴
۳	۳، ۵	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷	۳، ۵	۱
۴	۳، ۴	۴، ۵، ۶، ۷	۳، ۴، ۵	۲
۵	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶	۱، ۳، ۵، ۷	۴	۵
۶	۳، ۴، ۶	۱، ۲، ۵، ۶، ۷	۶	۳
۷	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷	۱، ۲، ۷	۱، ۲، ۷	۶

پس از ایجاد ماتریس دستیابی، نوبت تعیین سطح هر یک از پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی است. در این مرحله، با توجه به آنچه در روش

1. Reachability set

2. Antecedent set

تفسیری - ساختاری بیان شد، مجموعه‌ی دستیابی و پیش‌نیاز هر یک از پیشران‌ها بر اساس ماتریس دستیابی تعیین می‌شود. در این مرحله، عناصر مشترک در هر دو مجموعه شناسائی و در ستون مخصوص عناصر مشترک درج می‌گردد؛ وقتی این کار برای تمام پیشران‌ها انجام شد، آن پیشران‌هایی که تعداد مجموعه دستیابی با عناصر مشترک آنها برابری دارد، به‌عنوان سطح اول انتخاب می‌شوند. سپس آن پیشران‌هایی که به‌عنوان سطح نخست انتخاب شده‌اند، در مرحله بعد، از ذکر آنها در جدول طبقه‌بندی خودداری می‌شود؛ به عبارت دیگر، وقتی سطوح اول انتخاب شدند، مجدداً همین فرایند انجام می‌شود با این تفاوت که پیشران‌هایی که به‌عنوان سطح نخست برگزیده شدند، از فرایند تعیین مجموعه دستیابی و پیش‌نیاز در دور دوم حذف می‌شوند؛ این فرایند، آن‌قدر ادامه پیدا می‌کند تا جایی که همه‌ی پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی تعیین سطح شوند. اینکه پیشران‌ها به چه صورتی سطح‌بندی شوند، بستگی به دیدگاه خبرگان دارد. به عبارت دیگر، پژوهشگر در تعیین سطح پیشران‌ها، هیچ‌گونه دخالتی ندارد؛ پژوهشگر فقط با استفاده از ماتریس فوق که براینده نظر خبرگان است، درصدد تعیین رابطه‌ی بین آنها می‌باشد.

۲-۶. رسم نمودار

پس از تعیین سطوح پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی می‌توان نمودار روابط و سطوح پیشران‌ها را ترسیم نمود. ابتدا سطح پیشران‌ها به ترتیب اولویت ترسیم شده و سپس براساس ماتریس دستیابی روابط یک‌طرفه یا دو طرفه آنها ترسیم می‌شود.

۳. تحلیل یافته‌های پژوهش

۳-۱. پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی

پیشران‌های فرهنگی مساجد که در مدیریت آسیب‌های اجتماعی تأثیرات قابل توجهی دارند، ریشه در بافتارهای فرهنگی جوامع دارند. این پیشران‌ها، به‌عنوان نیروهای

تأثیرگذار بر مسائل و آسیب‌های اجتماعی نقش مهمی در مدیریت و کنترل آسیب‌های اجتماعی و مخاطرات مربوط به آن دارند. مساجد، به‌عنوان نهادهای ارزشی و مرجع در محلات و جوامع اسلامی، با تمرکز بر پیشران‌های فرهنگی نقش قابل‌ملاحظه‌ای در مدیریت آسیب‌ها و مخاطرات اجتماعی دارند. با بررسی‌های انجام‌شده در این پژوهش، پیشران‌های فرهنگی مساجد که در مدیریت آسیب‌های اجتماعی ایفای نقش می‌کنند، شامل هفت پیشران است که هر یک در ادامه تبیین می‌شود.

۳-۱-۱. توسعه و گسترش گروه‌های جهادی

گروه‌های جهادی، گروه‌هایی خودجوش و اثرگذار از اقشار مختلف مردم هستند که حضوری کارآمد و فعال در حلّ مسائل و بحران‌های اجتماعی دارند. تمرکز گروه‌های جهادی بر فعالیت‌ها و حرکت‌های جهادی است. از این‌رو، ویژگی ممتاز و برجسته آنها، اخلاص، همت، مسئولیت‌پذیری، وظیفه‌شناسی و خدمت‌رسانی مادی و معنوی در راستای اهداف انقلاب اسلامی است.

عامل اصلی شکل‌گیری و حرکت‌های جهادی به ارزش‌های جامعه وابسته است. مساجد نیز به‌عنوان یک نهاد ارزشی، نقش مهمی در شکل‌گیری فعالیت‌های جهادی و بالتبع گروه‌های جهادی دارند. مساجد به‌عنوان پایگاه فکری و معنوی گروه‌های جهادی، زمینه‌ساز ایجاد و نقش‌آفرینی گروه‌های جهادی هستند. به همین دلیل، نقش و کارکرد مساجد در توسعه و گسترش گروه‌های جهادی غیرقابل‌انکار است. مساجد به دلیل اینکه مرکز حضور اجتماعات مردمی هستند، ظرفیت خوبی برای توسعه و گسترش گروه‌های جهادی دارند. مساجد به‌عنوان یک نهاد اجتماعی برخاسته از بطن جامعه و اقشار مختلف مردم، از انگیزه‌های بالایی برای فعالیت‌های جهادی برخوردارند. وجود انگیزه‌های جهادی در مساجد، باعث می‌شود تا مساجد افزون بر فعالیت‌ها و مراسمات مذهبی، برای رفع نیازها و مسائل جامعه نیز اقدام نمایند.

مساجد، دارای سابقه‌ی کهن آموزشی و تربیتی هستند. در واقع، یکی از کارکردهای مهم مساجد، کارکرد آموزشی و تربیت نیرو است. این کارکرد باعث می‌شود تا مساجد

برای تشکیل گروه‌های جهادی از ظرفیت‌های بالائی برخوردار شوند. بنابراین، مساجد از طریق توسعه انگیزه‌های معنوی در راستای فعالیت‌های جهادی و تربیت نیروهای کارآمد، نقش مهمی در توسعه و پیشرفت گروه‌های جهادی دارند. وجه فرهنگی بودن این پیشران در این است که شکل‌گیری و توسعه گروه‌های جهادی باید ریشه در بافتارهای فرهنگی جوامع داشته باشد که در این میان مساجد، نقش و تأثیرات عمده‌ای در بافتارهای فرهنگی دارند. در واقع، توسعه و گسترش گروه‌های جهادی مرهون ارزش‌ها و انگیزه‌های معنوی بالاست که مساجد به‌عنوان یک نهاد ارزشی نقش مهمی در نهادینه‌سازی ارزش‌ها و متبلورسازی انگیزه‌ها دارند. از این رو یکی از پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، توسعه و گسترش گروه‌های جهادی است؛ زیرا از طریق توسعه و گسترش چنین گروه‌های کارآمد و توانمند است که می‌توان بر بسیاری از مشکلات و مسائل اجتماعی فائق آمد.

۳-۱-۲. ترویج ارزش‌های دینی در محله‌ها

مساجد به‌عنوان قطب ارزشی محلات و محور فعالیت‌های فرهنگی و دینی، رسالت تبلیغ تعالیم دینی را بر عهده دارند. از این رو، دارای ظرفیت ترویج ارزش‌های دینی در محلات هستند. همچنین، جایگاه مقدس مسجد در بین مردم باعث شده تا مسجد به‌عنوان مکان‌هایی مقدس در فرهنگ و زندگی مردم محسوب شود. مساجد در آموزش‌های دینی و توسعه و ترویج ارزش‌ها نقش مهمی دارند. در واقع مساجد، منشأ ترویج ارزش‌ها در محلات هستند. تبلور و نهادینه‌شدن ارزش‌ها در آحاد افراد جامعه به‌عنوان یک سیستم خودکنترلی مانع بروز بسیاری از انحرافات و کجروی‌های اجتماعی خواهد شد. ارزش‌ها به‌مثابه یک سازوکار کنترلی، رفتار و عملکرد افراد در جامعه را مورد هدایت قرار می‌دهند و از این طریق، می‌توان انتظار داشت که افراد هنجارهای اجتماعی را رعایت نموده و بالتبع، آن مسائل و چالش‌های اجتماعی به میزان قابل توجهی کاهش یابد. کاهش مسائل و چالش‌های اجتماعی به‌طور مستقیم بر کاهش آسیب‌های اجتماعی تأثیر گذار است. از این رو، مساجد با تمرکز حداکثری بر ترویج و

نهادینه‌سازی ارزش‌ها در محله‌ها می‌توانند آسیب‌های اجتماعی را مورد کنترل قرار دهند. در واقع، کنترل آسیب‌های اجتماعی از طریق پیشران ترویج ارزش‌های دینی، جنبه پیشگیرانه داشته و به‌نوعی مدیریت آسیب‌های اجتماعی قبل از وقوع و بروز آنها در سطح جامعه است.

۳-۱-۳. توسعه نشاط اجتماعی

نشاط، از جمله نیازهای فطری و طبیعی انسان است که به زندگی انسان معنا می‌بخشد و سبب تجدید قوا برای ادامه حرکت تکاملی او می‌شود. نشاط، نقش مهمی در ایجاد یک جامعه سالم دارد. به طوری که فقدان نشاط و نشاط‌آفرینی در جامعه می‌تواند زمینه بروز آسیب‌های اجتماعی متعددی شود. در واقع با ایجاد نشاط، می‌توان معضلات اجتماعی را مدیریت نمود. از این‌رو مساجد، به‌عنوان مراکز مهم اجتماعی در جوامع و محلات می‌توانند نقش مهم و کارآمدی در ایجاد نشاط در محلات داشته باشند؛ البته وقتی صحبت از نشاط می‌شود، منظور فقط تفریح و شادی نیست، بلکه نشاط، بیانگر یک حس خوب درونی در افراد جامعه است که امید افراد در جامعه برای حل مسائل اجتماعی را ارتقاء می‌دهد. از این‌رو اهتمام ویژه مساجد به مقوله نشاط اجتماعی، می‌تواند زمینه مدیریت بسیاری از آسیب‌های اجتماعی را مهیا سازد. نشاط اجتماعی، رابطه معکوس با آسیب‌های اجتماعی دارد؛ یعنی به‌میزانی که نشاط اجتماعی در جامعه افزایش یابد، به همان میزان آسیب‌های اجتماعی کاهش می‌یابند. نشاط، پدیده‌ای اجتماعی است؛ به همین دلیل به‌منظور تحقق آن، نمی‌توان نسبت به بافتارهای فرهنگی و اجتماعی جامعه مورد هدف بی‌تفاوت بود. هرگونه اقدام توسط نهادهای مرتبط برای نشاط‌آفرینی باید مبتنی بر بافتارهای فرهنگی و اجتماعی جامعه هدف باشد. مساجد نیز که نقش مهمی در بافتارهای اجتماعی و فرهنگی جوامع دارند، نسبت به مقوله و پدیده نشاط بی‌ارتباط نیستند، بلکه به‌نوعی برای تحقق نشاط در عرصه‌های معنوی و فرامادی، می‌توان از ظرفیت مساجد بهره جست. از این‌رو، نشاط به‌عنوان یک عنصر و پدیده اجتماعی می‌تواند مورد توجه مساجد قرار گیرد و با استفاده از ظرفیت‌های معنوی و

انسانی مساجد، نشاط را در محلات و جامعه توسعه داد و از این طریق، گام مؤثری برای بهبود مسائل اجتماعی و مدیریت آنها برداشت. به همین دلیل، توسعه نشاط اجتماعی به عنوان یکی از پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی محسوب می‌شود.

۳-۱-۴. توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی ورزشی

تفریح، یک نیاز حیاتی و مهم برای زندگی در جوامع ماشینی است. مساجد به عنوان یک مرکز برآورده‌سازی نیازهای اجتماعی مردم، در راستای توسعه تفریحات سالم و در قالب برنامه‌های مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و ورزشی، توانسته‌اند اقدامات اثربخشی را از خود نمایان سازند. در این پژوهش، یکی از پیشران‌های فرهنگی مساجد که در مدیریت آسیب‌های اجتماعی نقش آفرینی می‌نماید، توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی است. این پیشران یک عامل اجتماعی محسوب می‌شود که ریشه در بافتارهای فرهنگی جوامع دارد و بخش زیادی از آینده در عرصه آسیب‌های اجتماعی را تحت تأثیر و مدیریت قرار می‌دهد.

براساس مطالعات انجام‌شده، برنامه‌های تفریحی و به‌ویژه ورزشی نقش مهمی در ایجاد و تداوم یک جامعه سالم ایفا می‌نمایند. برنامه‌های تفریحی و ورزشی، فرصتی مغتنم برای ایجاد یک جامعه سالم محسوب می‌شوند. یک جامعه، هر چه به سوی سلامت و سالم‌بودن حرکت کند، به همان میزان، از میزان آسیب‌های اجتماعی آن کاسته می‌شود. به همین دلیل، هر عامل و پیشرانی که زمینه تحقق جامعه یا محله سالم را موجب شود، به همان میزان می‌تواند آسیب‌های آن جامعه و محله را کاهش دهد. بنابراین، برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی نمی‌توان از عوامل یا پیشران‌های شکل‌گیری یک جامعه سالم غفلت نمود. تفریح و ورزش، نقش مهمی در تحقق یک جامعه سالم ایفا می‌نمایند و در مدیریت آسیب‌های اجتماعی به عنوان یک عامل بازدارنده و کنترل‌کننده عمل می‌کنند. مساجد؛ اگرچه به عنوان یک نهاد مذهبی و مقدس در جامعه و محلات شهری محسوب می‌شوند، ولی به دلیل مورد توجه بودن آنها

در نزد مردم و فعالیت‌های اجتماعی گسترده‌شان، نقشی مؤثر در برنامه‌های اجتماعی محلات دارند. از این رو مساجد، می‌توانند با توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی در محلات و جوامع مختلف، زمینه ایجاد یک جامعه سالم را فراهم سازند. مساجد با تمرکز بر توسعه تفریحات سالم در محلات و جوامع، اوقات فراغت افراد به‌ویژه نوجوانان و جوانان را مدیریت نموده و از این طریق تلاش مؤثری در سالم‌سازی جامعه و زدودن آسیب‌های اجتماعی انجام می‌دهند.

۳-۱-۵. نقش محوری مسجد در محلات

مسجد در جوامع اسلامی، دارای پیشینه‌ای روشن و کارآمد است. از این رو، همواره به‌عنوان پایگاه اجتماعی و معنوی مردم، نقش محوری در رفع نیازها و مشکلات مردمی داشته است. این جایگاه اجتماعی ارزشمند برای مساجد، باعث شده تا مسجد نقش محوری در محلات داشته باشد. این نقش محوری در واقع، برآیند اهتمام و توجه مسجد به مشکلات و مخاطرات اجتماعی مردم در تمام عرصه‌ها است. در این پژوهش با بررسی‌های انجام‌شده، مساجد به‌عنوان یک نهاد اجتماعی در دسترس برای مردم و خدمت‌گذار آنها در عرصه‌های مختلف محسوب می‌شوند که برای رفع دغدغه‌های آنها تلاش می‌نماید. این موضوعات باعث شده تا مسجد به‌عنوان محور فعالیت‌های اجتماعی در محلات و جوامع قرار گیرند.

محوریت مساجد در محلات می‌تواند به‌عنوان یک پیشران فرهنگی که ریشه در بافتارهای فرهنگی جوامع دارد، تأثیر به‌سزایی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی داشته باشد. در واقع، محوریت مسجد در فعالیت‌های اجتماعی موجب می‌شود تا از قدرت اجتماعی بالایی برخوردار گشته و توان‌مندی لازم برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی و زدودن آنها را در خود ایجاد نماید.

۳-۱-۶. به‌کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی

مساجد، به دلیل اهتمام به مسائل و مشکلات مردم در طول تاریخ، به‌عنوان یک نهاد

چند منظوره محسوب می‌شوند. به طوری که در موقعیت‌های حساس و بحرانی وارد عمل شده و بسیاری از مشکلات را برطرف نمودند. این موضوع باعث شده تا مساجد به عنوان یک نهاد تأثیرگذار در حل مسائل اجتماعی و عمومی مردم مطرح شوند. مقبولیت و محوریت مساجد نیز موجب شده تا بسیاری از سازمان‌ها و مراکز خدمت‌رسان، از ظرفیت‌های مساجد برای خدمت‌رسانی به مردم استفاده نمایند. به همین دلیل مساجد را می‌توان به عنوان تنها پایگاه مردمی و اجتماعی در جوامع و محلات برشمرد که می‌توانند ظرفیت‌های سازمانی و غیرسازمانی را برای حل مشکلات مردم به کار گیرند. امروزه حضور نیروهای ارزشی در مساجد، به عنوان بزرگ‌ترین سرمایه و ظرفیت انسانی برای انجام خدمات اجتماعی محسوب می‌شود. بنابراین، یکی از پیشران‌های فرهنگی مساجد که مبتنی بر بافتارهای فرهنگی جوامع شکل گرفته است، به کارگیری و بهره‌مندی مساجد از ظرفیت‌های پیرامونی می‌باشد. این پیشران این قابلیت را دارد تا بسیاری از منابع، امکانات و ظرفیت‌های سازمانی و غیرسازمانی موجود در محلات و جامعه را برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی به کار گیرد. بنابراین، مساجد با بهره‌مندی از این پیشران مهم می‌توانند در مدیریت آسیب‌های اجتماعی حضوری موفق داشته باشند.

۳-۱-۷. منزلت اجتماعی بالای مساجد در بین مردم

منزلت اجتماعی مساجد، بیانگر میزان ارزش و جایگاه مساجد در فرهنگ اجتماعی مردم است. مساجد در بین مردم، دارای ارج و جایگاه ممتازی هستند. به همین دلیل، به عنوان مهم‌ترین پایگاه مذهبی، اجتماعی و فرهنگی جامعه و محلات محسوب می‌شوند. جایگاه و منزلت اجتماعی بالای مساجد در جامعه، به عنوان یک پیشران مهم به‌شمار می‌آید که مبتنی بر بافتارهای فرهنگی جامعه و رویکرد معنوی آنها به مسجد است. در جوامع اسلامی، مساجد مکان‌هایی مقدس و معنوی هستند. به همین دلیل از منزلت اجتماعی بالایی برخوردار هستند. این منزلت اجتماعی می‌تواند به عنوان یک پیشران فرهنگی، تأثیر بسیار شگرفی بر مدیریت آسیب‌های اجتماعی در محلات داشته باشد. این پیشران به عنوان یک پیشران انگیزشی، کشش لازم برای جلب مشارکت‌ها و

دراختیار گرفتن ظرفیت‌های انسانی و مادی، برای حل و رفع آسیب‌های اجتماعی را ایجاد می‌نماید. در واقع، قدرت ظهور یافته مساجد در عرصه‌های اجتماعی در گرو پیشران منزلت اجتماعی مساجد می‌باشد. نهادهای متولی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، بر این نکته واقفند که منزلت اجتماعی مساجد، پیشران کارآمد و اثربخشی برای مدیریت و کنترل آسیب‌های اجتماعی محسوب می‌شود.

۲-۳. تحلیل سطوح پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی

پس از شناسایی پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، رابطه‌ی هر یک از پیشران‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. تحلیل روابط پیشران‌ها باعث می‌شود تا سیاست‌گذاران و نهادهای متولیان ذی‌ربط، به‌ویژه مسئولین و ائمه‌جماعات به‌منظور بهره‌مندی از پیشران‌های فرهنگی مذکور، بتوانند نقش هر یک از پیشران‌ها را در تأثیرگذاری بر یکدیگر نیز مورد توجه قرار دهند. در واقع، تحلیل سطوح پیشران‌های فرهنگی مساجد به سیاست‌گذاران این عرصه، نشان می‌دهد که کدام‌یک از پیشران‌ها، نقش کلیدی و بنیادی دارد و همچنین کدام‌یک از پیشران‌ها بر سایر پیشران‌ها تأثیرگذار و یا تأثیرپذیر از سایر پیشران‌ها هستند. پرواضح است آن‌دسته از پیشران‌هایی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر سایر پیشران‌ها تأثیر می‌گذارند، نقش محوری داشته و درخور توجه هستند. به طوری که با تقویت و به‌کارگیری این‌دسته از پیشران‌ها، می‌توان زمینه کارآمدی و اثربخشی سایر پیشران‌ها را نیز فراهم نمود.

پیشران منزلت اجتماعی بالای مساجد در بین مردم، به‌عنوان زیربنایی‌ترین پیشران برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی می‌باشد. با بررسی‌های انجام‌شده با روش تفسیری-ساختاری، این پیشران، نقش کلیدی و زیربنایی برای حل مسائل اجتماعی را دارد. پیشران منزلت اجتماعی مساجد، به‌طور مستقیم بر روی دو پیشران توسعه و گسترش گروه‌های جهادی و نقش محوری مسجد در محلات تأثیرگذار است. منزلت اجتماعی مساجد در بین مردم موجب می‌شود تا گروه‌های جهادی با محوریت مساجد در محلات به‌منظور مدیریت و حل آسیب‌ها و معضلات اجتماعی شکل گیرد. در واقع، پیشران

منزلت اجتماعی مساجد با پیشران توسعه و گسترش گروه‌های جهادی رابطه دوطرفه دارد. به این معنی که علاوه بر تأثیر منزلت اجتماعی مساجد بر توسعه و گسترش گروه‌های جهادی، توسعه گروه‌های جهادی بر منزلت اجتماعی مساجد نیز تأثیرگذارند. به عبارت دیگر، وقتی مساجد نسبت به شکل‌گیری و توسعه گروه‌های جهادی بر حل مسائل اجتماعی مردم منطقه و محلات مبادرت می‌نمایند، به همان میزان منزلت اجتماعی مساجد در بین مردم ارتقاء می‌یابد. منزلت اجتماعی مساجد باعث می‌شود تا مساجد در جامعه به‌عنوان نهادهای مهم و تأثیرگذار تلقی شوند. امروزه نقش محوری مساجد در برخی از فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و غیره برآیند، جایگاه مسجد و منزلتی است که در بین جوامع و مردم منطقه و محلات دارند. به همین دلیل براساس مدل به‌دست آمده در این پژوهش، پیشران منزلت اجتماعی مساجد، به‌عنوان یک پیشران مولد، عامل شکل‌گیری و تحقق پیشران‌های دیگری؛ همچون پیشران محوریت مساجد در محلات است. بنابراین، منزلت اجتماعی مساجد در بین مردم، به‌عنوان یک پیشران مبنایی، می‌تواند بسیاری از ظرفیت‌های موجود در محلات و نهفته در بین مردم را در جهت مدیریت آسیب‌های اجتماعی جامعه متمرکز سازد.

پیشران‌های توسعه و گسترش گروه‌های جهادی و نقش محوری مساجد؛ هر دو به‌عنوان پیشران‌های سطح پنجم قرار گرفتند. این دو پیشران، به‌طور مستقیم بر پیشران ترویج ارزش‌های دینی در محله‌ها، تأثیرگذارند. این رابطه، بیانگر این نکته است که مساجد از طریق توسعه گروه‌های جهادی و نقش محوری در محلات برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی، زمینه بروز و تأثیرگذاری پیشران ترویج ارزش‌های دینی در محلات خواهند شد. ترویج ارزش‌های دینی در محلات، به نوبه خود به‌عنوان یک پیشران برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی است. این پیشران که بیشتر جنبه بازدارندگی دارد، زمینه بروز هرگونه آسیب و انحرافات اجتماعی را از طریق ترویج ارزش‌های دینی می‌زداید. گسترش گروه‌های جهادی و توسعه فعالیت‌های آنها در مقابله با آسیب‌های اجتماعی و نقش محوری مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، موجب می‌شود تا ارزش‌های دینی در مقابله با آسیب‌های اجتماعی در محلات و مناطق مختلف ترویج

یافته و از این طریق، بخشی از انحرافات اجتماعی نیز مورد کنترل و مدیریت قرار گیرند. پیشران ترویج ارزش‌های دینی به‌عنوان پیشران سطح چهارم، از دو پیشران سطح قبلی تأثیر می‌پذیرد و همچنین بر پیشران سطح سوم که پیشران به‌کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی می‌باشد، تأثیرگذار است. پیشران به‌کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، مبتنی بر ترویج و نشر ارزش‌های دینی در محله‌ها برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی است. وقتی ارزش‌های دینی در جامعه و محلات ترویج و نشر یابند، علاوه بر کنترل آسیب‌های اجتماعی و بازدارندگی از وقوع آنها، ظرفیت‌های پیرامونی را نیز بهتر می‌توان برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی بسیج کرد. به‌عبارت دیگر، مساجد به‌منظور استفاده از ظرفیت‌های پیرامونی برای کنترل و مدیریت آسیب‌های اجتماعی، نیازمند نهادینه‌شدن ارزش‌های دینی در مقابله با آسیب‌های اجتماعی هستند. وقتی ارزش‌های دینی برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی در جامعه ترویج شود، باعث می‌شود تا ظرفیت‌های پیرامونی اعم از ظرفیت‌های سازمانی و غیرسازمانی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی در اختیار مساجد قرار گیرد. به همین دلیل، در بررسی‌های انجام‌شده در این پژوهش، پیشران بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی مساجد برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی، مبتنی بر ترویج و نهادینه‌شدن ارزش‌های دینی برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی است. پیشران بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، بر پیشران توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی که پیشران سطح دوم می‌باشد، تأثیرگذار است. این تأثیرگذاری بر این نکته اشاره دارد که وقتی مساجد برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی بر به‌کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی تمرکز نمایند، این پیشران بر توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی گرایش دارد. در واقع، مساجد به‌منظور مدیریت آسیب‌های اجتماعی نیازمند توسعه روحیه نشاط و شادابی در جامعه هستند. مراکز تفریحی و ورزشی در این بین نقش مهمی را ایفا می‌نمایند. به همین دلیل، پیشران به‌کارگیری از ظرفیت‌های پیرامونی، مساجد را به سمت پیشران توسعه و گسترش تفریح و ورزشی برای تحقق نشاط و کنترل آسیب‌های اجتماعی سوق می‌دهد. به‌عبارت دیگر،

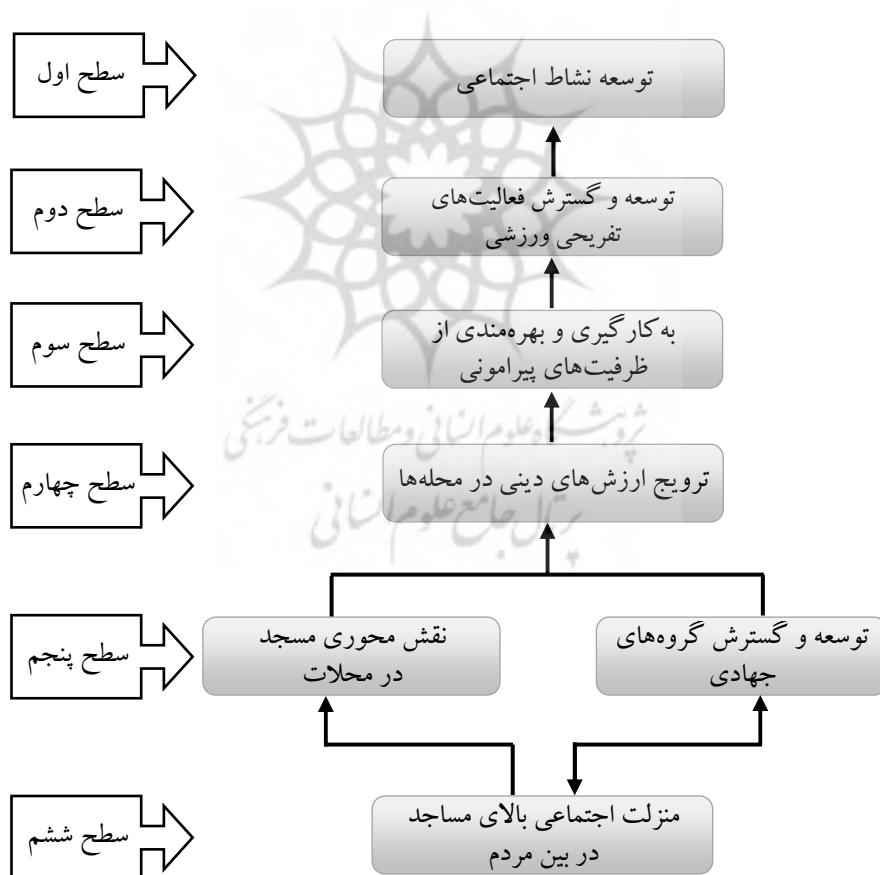

مساجد به منظور توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی باید بر پیشران به کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی از قبیل مراکز تفریحی و ورزشی تمرکز نمایند. در واقع، وقتی مساجد نسبت به پیشران به کارگیری و بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی روی آورند و درصدد کنترل و مدیریت آسیب‌های اجتماعی از طریق ظرفیت‌های پیرامون مساجد برآیند، موجب می‌شود تا با استفاده از ظرفیت‌های تفریحی و ورزشی پیرامون خود، بتوانند برنامه‌های تفریحی و ورزشی نشاط‌آوری را طراحی و دنبال نمایند. تأثیر پیشران بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی مساجد بر پیشران توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی نیز اشاره به این نکته دارد که مساجد زمانی می‌توانند برنامه‌های تفریحی و ورزشی کارآمد برای کنترل آسیب‌های اجتماعی در جامعه را ایجاد نمایند که از قبل توانسته باشند ظرفیت‌های لازم برای تحقق چنین برنامه‌هایی را مهیا نمایند. بر این اساس، مساجد به منظور توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی به‌عنوان یکی از پیشران‌های فرهنگی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی ناگزیرند، بر پیشران بهره‌مندی از ظرفیت‌های پیرامونی روی آورند؛ زیرا که این پیشران نقش مهمی در توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی توسط مساجد برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی دارد.

پیشران توسعه نشاط اجتماعی - که به‌عنوان سطحی‌ترین پیشران مساجد برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی محسوب می‌شود - به‌طور مستقیم از پیشران توسعه و گسترش فعالیت‌های تفریحی و ورزشی تأثیر می‌پذیرد. پیشران توسعه نشاط اجتماعی را می‌توان از آشکارترین پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی تلقی نمود. پیشران‌هایی که در سطوح بالایی قرار می‌گیرند، به‌عنوان پیشران‌های بارز و آشکار در مدیریت آسیب‌های اجتماعی محسوب می‌شوند و به‌نوعی می‌توان گفت، این پیشران‌ها عمدتاً با کوچک‌ترین توجه و تمرکز ممکن است مورد شناسائی و استفاده قرار گیرند. اما آنچه در اینجا قابل توجه است، نقش و تأثیر پیشران‌های لایه‌ها و سطوح زیرین می‌باشد. همان‌طور که در مدل مشاهده می‌شود، پیشران‌های زیربنایی؛ اگرچه به‌طور مستقیم بر پیشران‌های روبنایی تأثیر نمی‌گذارند، ولی نمی‌توان تأثیرات پنهان و

غیرمستقیم آنها بر پیشران‌های سطوح بالاتر را نادیده انگاشت. از سویی، نقش پیشران‌های سطوح پائین یک نقش بنیادی و مهم در مدیریت آسیب‌های اجتماعی توسط مساجد است و متأسفانه در بسیاری از سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های حوزه مدیریت آسیب‌های اجتماعی توسط مساجد مغفول واقع می‌شوند. شکل ۱ سطوح پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی را نشان می‌دهد.

شکل ۱) سطح‌بندی پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی

نتیجه‌گیری

مدیریت آسیب‌های اجتماعی، یکی از محورهای سیاست‌گذاری‌های اجتماعی امروزی محسوب می‌شود. به همین دلیل، توجه عمده نهادهای سیاست‌گذار در عرصه‌های اجتماعی، معطوف به مدیریت آسیب‌های اجتماعی است. از این‌رو، مطالعات فراوانی انجام شده تا بتواند اقدامات و راه‌کارهای مناسبی برای کنترل آسیب‌های اجتماعی به نهادهای مرتبط ارائه نمایند. اگرچه پژوهشی با عنوان «نقش آموزش و پرورش در کنترل آسیب‌های اجتماعی» توسط اکبرنژاد و میرزائی (۱۳۹۶) انجام شده است، ولی تمرکز آن بر آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان می‌باشد و شیوه کنترل آسیب‌های اجتماعی در دانش‌آموزان در مدارس را مورد توجه قرار داده است. در حالی که در پژوهش حاضر، به‌منظور کنترل و مدیریت آسیب‌های اجتماعی، تمرکز بر مساجد و نقش فرهنگی آنها می‌باشد؛ اگرچه مدارس و آموزش و پرورش دارای ظرفیت‌های خوبی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی هستند، اما قلمرو مدیریت آنها در حیطه مدارس و نهایتاً آسیب‌های مرتبط با دانش‌آموزان است. از سوی دیگر، مدیریت آسیب‌های اجتماعی را نمی‌توان تنها از طریق مراکز و سازمان‌های رسمی؛ مانند مدارس دنبال نمود، بلکه برای حل این مسئله باید از ظرفیت مراکز و نهادهای اجتماعی و مردمی بهره جست. به همین دلیل مساجد، مهم‌ترین مرکز و نهاد اجتماعی در جوامع محسوب می‌شوند که دارای ظرفیت‌های بالایی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی هستند.

در پژوهش دیگری با عنوان «ایجاد پایگاه خدمات اجتماعی راهی برای کنترل آسیب‌های اجتماعی» که توسط موسوی چلک و رحیمی (۱۳۸۷) انجام شده است، بر پایگاه‌ها و گروه‌های مختلف فرهنگی؛ مانند: فرهنگ‌سراها، مدارس و مساجد برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی تمرکز یافته است. همچنین بر استفاده از افراد معتمد و مؤثر به‌عنوان پایگاهی برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی اشاره می‌کند. اگرچه در پژوهش مذکور، به نقش مساجد در حدّ یک پایگاه در کنار سایر مراکز توجه شده، اما چندان مشخص نیست که مساجد چگونه می‌توانند در مدیریت آسیب‌های اجتماعی

حضور فعال داشته باشند. در حالی که در این پژوهش، برای استفاده از ظرفیت مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، به عوامل مؤثر و کلیدی آنکه ریشه در بافتارهای فرهنگی جامعه دارد، تمرکز می‌نماید. این عوامل کلیدی که از آن به پیشران‌های فرهنگی یاد می‌شود، نقش مهمی در مدیریت آسیب‌های اجتماعی دارند. از سوی دیگر، در این پژوهش رابطه هر یک از پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی با ساختاری سلسله‌مراتبی تبیین شده است. تبیین و تحلیل پیشران‌های فرهنگی مساجد به صورت ساختار سلسله‌مراتبی، بیانگر نقش و کارکرد راهبردی پیشران‌های زیربنایی می‌باشد. به همین دلیل، پیشران منزلت اجتماعی بالای مساجد در بین مردم به عنوان تأثیرگذارترین پیشران فرهنگی برای مدیریت و کنترل کردن آسیب‌های اجتماعی توسط مساجد محسوب می‌شود. سپس براساس مدل به دست آمده در این پژوهش، پیشران‌های توسعه و گسترش گروه‌های جهادی و نقش محوری مساجد در محلات، در رتبه بعدی از نظر میزان تأثیرگذاری بر سایر پیشران‌ها محسوب می‌شوند. براینده تحلیل ساختاری - تفسیری از پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی، این است که می‌تواند مسیری مشخص برای سیاست‌گذاری‌های اجتماعی مبتنی بر فعالیت‌های مساجد ترسیم نماید. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاران اجتماعی، با شناخت پیشران‌های فرهنگی مساجد و درک سطح تأثیرگذاری آنها بر کنترل و مدیریت آسیب‌های اجتماعی، محور اساسی سیاست‌های خود در این حوزه را درک کرده و با تمرکز بر آنها، زمینه تحقق سیاست‌های اجتماعی خود را مهیا می‌سازند.

پیشنهادات پژوهش

پس از تبیین و تحلیل پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی پیشنهاد می‌شود:

۱. میزان تأثیرگذاری هر یک از پیشران‌های به دست آمده از نظر ائمه جماعات و مدیران مراکز مرتبط با آسیب‌های اجتماعی ارزیابی شود.

۲. پیشران‌های شناسایی شده در این پژوهش در برخی از مساجد به صورت نمونه مورد استفاده و به کار گرفته شود تا میزان اثرگذاری آنها در مدیریت آسیب‌های اجتماعی مورد سنجش قرار گیرد.
۳. راهبردهای مساجد برای مدیریت آسیب‌های اجتماعی در ذیل هر یک از پیشران‌ها تدوین و تبیین گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

۱. آذر، عادل؛ تیزرو، علی؛ مقبل باعرض، عباس؛ و انواری رستمی، علی اصغر. (۱۳۸۹). طراحی مدل چابکی زنجیره تأمین؛ رویکرد مدل سازی تفسیری ساختاری. نشریه مدرس علوم انسانی - پژوهش های مدیریت در ایران، ۱۴(۴)، صص ۱-۲۵.
۲. اکبرنژاد، غلامرضا؛ میزرائی، رضا. (۱۳۹۶). نقش آموزش و پرورش در کنترل آسیب های اجتماعی. نشریه مطالعات روان شناسی و علوم تربیتی، ۲۴(۲)، صص ۸۱-۹۶.
۳. خنیفر، حسین؛ مسلمی، ناهید. (۱۳۹۶). اصول و مبانی روش های پژوهش کیفی رویکردی نو و کاربردی. تهران: نشر نگاه دانش.
۴. دین، هارتلی. (۱۳۸۸). سیاست گذاری اجتماعی (مترجم: عبدالله بیچرانلو). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۵. روح الامینی، محمود. (۱۳۷۲). زمینه فرهنگ شناسی. تهران: انتشارات علمی.
۶. روشه، گی. (۱۳۶۶). کنش اجتماعی (مترجم: هما زنجانی زاده). تهران: نشر ققنوس.
۷. ساروخانی، باقر. (۱۳۸۰). درآمدی بر دایرة المعارف علوم اجتماعی. تهران: نشر کیهان.
۸. سعیدی رضوانی، عباس. (۱۳۶۸). بینش اسلامی و پدیده های جغرافیائی (مقدمه ای بر جغرافیای سرزمین های اسلامی). مشهد: آستان قدس بنیاد پژوهش های اسلامی.
۹. سلیمی، علی. (۱۳۹۷). کاربرد تحلیل محتوای کیفی در استخراج تحلیل های اجتماعی قرآن کریم. فصلنامه علمی پژوهشی روش شناسی علوم انسانی، ۲۴(۹۷)، صص ۷۵-۹۹.
۱۰. شوارتز، پیتر. (۱۳۹۰). هنر دورنگری برنامه ریزی برای آینده در دنیائی با عدم اطمینان (مترجم: عزیز علیزاده). تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
۱۱. عامری، مهدی. (۱۳۹۷/۲/۳). نقش مسجد در کاهش آسیب های اجتماعی، برگرفته از: <https://www.iribnews.ir/fa/news/2108517>
۱۲. فیروزجائیان، علی اصغر؛ فیروزجائیان، مجتبی؛ هاشمی پطرودی، سیدحمید؛ و

- غلامرضا زاده، فاطمه. (۱۳۹۲). کاربرد تکنیک مدل‌سازی ساختاری تفسیری در مطالعات گردشگری. مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۲(۶)، صص ۱۲۹-۱۵۹.
۱۳. لطیفیان، احمد. (۱۳۹۲). طراحی و تأیید مدل مفهومی بهره‌وری کارکنان با استفاده از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری. پژوهشنامه مدیریت تحول، ۵(۱۰)، صص ۱۹۲-۲۱۸.
۱۴. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۷۸/۱۲/۸). قانون وظایف و اختیارات رئیس قوه قضائیه. برگرفته از: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93287>
۱۵. موسوی چلک، سیدحسن؛ رحیمی، لیلا. (۱۳۸۷). ایجاد پایگاه خدمات اجتماعی راهی برای کنترل آسیب‌های اجتماعی. فصلنامه برنامه، ۲۶۹(۲)، صص ۸-۱۱.
۱۶. موسوی چلک، سیدحسن؛ سام‌آور، عزت‌الله؛ و حسینی حاجی‌بکنده، سیداحمد. (۱۳۹۷). سیاست‌های اجتماعی پیشنهادی در حوزه کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۸(۷۰)، صص ۷۷-۱۰۴.
۱۷. نادری، محمد؛ ابروش، رضا. (۱۳۹۲). بررسی اثربخشی فرهنگ اسلامی بر امنیت اجتماعی. مجموعه مقالات همایش ملی اسلام امنیت پایدار و پلیس. تهران: دانشگاه علوم انتظامی ناجا.
18. Faisal, M. N.; Banwet D. K.; Shankar, R. (2006). Supply chain risk mitigation: modeling the enablers. *Business Process Management Journal*, 12(4), pp. 535-552.
19. Lasslett. Kristian, (2010). Crime or social harm? A dialectical perspective, *Crime, Law and Social Change*, (Vol. 54), pp. 1-19.
20. Warfield, J. N. (1974). Toward interpretation of complex. structural modeling, *IEEE Trans Systems. Man Cyberneti* (Vol. 4), No. 5, pp. 405-417.

References

1. Akbarnejad, Q., & Mizraei, R. (1396 AP). The role of education in controlling social harms. *Journal of Psychological Studies and Educational Sciences*, (24), pp. 81-96. [In Persian]
2. Ameri, M. (3/2/1397 AP). *The role of the mosque in reducing social harms*, From: <https://www.iribnews.ir/fa/news/2108517>. [In Persian]
3. Azar, A., & Tizro, A., & Muqbal Ba'riz, A., & Anwari Rostami, A. A. (1389 AP). Supply Chain Agility Model Design; Structural Interpretive Modeling Approach. *Journal of Teacher of Humanities, Management Research in Iran*, 14(4), pp. 1-25. [In Persian]
4. Dean, Hartley. (1388 AP). *Social Policy Making* (A, Bichranloo, Trans.). Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies. [In Persian]
5. Faisal, M. N.; Banwet D. K.; Shankar, R. (2006). Supply chain risk mitigation: modeling the enablers. *Business Process Management Journal*, 12(4), pp. 535-552.
6. Firoozjaian, A. A., & Firoozjaeian, M., & Hashemi Petroudi, H., & Gholamreza Zadeh, F. (1392 AP). Application of interpretive structural modeling technique in tourism studies. *Journal of Tourism Planning and Development*, 2(6), pp. 129-159. [In Persian]
7. Khanifar, H., & Moslemi, N. (1396 AP). *Principles and bases of qualitative research methods, a new and applied approach*. Tehran: Negah Danesh Publications. [In Persian]
8. Lasslett, Kristian, (2010). *Crime or social harm? A dialectical perspective, Crime, Law and Social Change*, (Vol. 54), pp. 1-19.
9. Latifian, A. (1392 AP). Design and validation of a conceptual model of employee productivity using interpretive structural modeling. *Journal of Transformation Management*, 5(10), pp. 192-218. [In Persian]
10. Mousavi Chelek, S. H., & Rahimi, L. (1387 AP). Creating a social service base is a way to control social harm. *Journal of Program*, (269), pp. 8-11. [In Persian]
11. Mousavi Chelek, S. H., & Sam awar, E., & Hosseini Hajibakandeh, S. A. (1397 AP). Proposed social policies in the field of control and reduction of

social harms in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 18(70), pp. 77-104. [In Persian]

12. Naderi, M., & Abravesh, R., & (1392 AP). *An Examination of the effectiveness of Islamic culture on social security*. Proceedings of the National Conference on Islam, Sustainable Security, and the Police. Tehran: NAJA University of Law Enforcement Sciences. [In Persian]
13. Research Center of the Islamic Consultative Assembly of Iran. (8/12/1378 AP). *Law on Duties and Powers of the Head of the Judiciary*. From: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93287>. [In Persian]
14. Roche, Gay. (1366). *Social action* (H, Zanjani Zadeh, Trans.). Tehran: Qoqnous Publications. [In Persian]
15. Ruholamini, M. (1372 AP). *The Ground for Culture Studies*. Tehran: Scientific Publications. [In Persian]
16. Saeedi Rezvani, A. (1368 AP). *Islamic Insight and Geographical Phenomena (Introduction to the Geography of Islamic Lands)*. Mashhad: Astan Quds Islamic Research Foundation. [In Persian]
17. Salimi, A. (1397 AP). Application of qualitative content analysis in extracting social analyzes of the Holy Quran. *Journal of Humanities Methodology*, 24(97), pp. 75-99. [In Persian]
18. Sarukhani, B. (1380 AP). *An Introduction to the Social Science Encyclopedia*. Tehran: Kayhan Publications. [In Persian]
19. Schwartz, Peter. (1390 AP). *The Art of Foresight Planning for the Future in a World of Uncertainty*. (A, Alizadeh, Trans.). Tehran: Defense Science and Technology Future Research Center. [In Persian]
20. Warfield, J. N. (1974). *Toward interpretation of complex. Structural modeling*, IEEE Trans Systems. Man Cyberneti (Vol. 4), No. 5, pp. 405-417.